

Pengaruh Gerakan Islam ABIM (1970-2000): Implikasinya Terhadap Perkembangan Dakwah di Malaysia

The Influence of ABIM Islamic Movement (1970-2000): Its Implication on the Development of Da'wah in Malaysia

SITI RUZANA AB GHANI, RAHILAL OMAR, AZLIZAN MAT ENH & RUSSLI KAMARUDDIN

ABSTRAK

Kebangkitan Islam di negara-negara umat Islam luar telah mempengaruhi kebangkitan semula Islam di Malaysia. Artikel ini berusaha untuk mengetengahkan ABIM sebagai gerakan Islam yang bergerak secara aktif dalam usaha-usaha dakwah Islamiah. Pengalaman-pengalaman gerakan Islam luar menjadikan ABIM mengambil pendekatan dakwah mengikut acuan Malaysia. Gerakan Islam ABIM merupakan gerakan belia Islam yang dianggap sebagai pendakwah di institusi pengajian tinggi dalam dan luar negara. Kajian ini akan cuba melihat pengaruh gerakan Islam ABIM di Malaysia dan tumpuan adalah terhadap masyarakat Melayu sehingga tahun 2000. Di samping itu kajian ini akan mengemukakan implikasi pendekatan dakwah ABIM dan kesannya ke atas kehidupan masyarakat Melayu di Malaysia. Metodologi yang digunakan adalah secara kualitatif dengan menggunakan pendekatan disiplin sejarah iaitu memberikan tumpuan utama kepada sumber primer dan penggunaan sumber sekunder. Antara sumber primer yang dirujuk dan dianalisis kandungannya dalam kajian ini termasuklah dokumen rasmi, fail-fail ABIM, laporan-laporan tahunan, perlembagaan, akhbar dan teks ucapan rasmi pemimpin serta temubual. Hasil kajian mendapati bahawa pengaruh gerakan Islam ABIM telah mempengaruhi kehidupan masyarakat Melayu di Malaysia khususnya golongan belia. Ini kerana gerakan Islam ABIM telah menekankan penghayatan dan pengamalan cara hidup Islam berlandaskan Al Quran dan As Sunnah. Selain itu, pendekatan dakwah gerakan Islam ABIM juga telah membawa perubahan kepada kehidupan masyarakat Melayu ke arah cara hidup yang ad-Din. Di samping itu, pengaruh ABIM telah membawa kepada pelaksanaan 'penerapan dasar-dasar Islam' dalam pentadbiran kerajaan di negara kita.

Kata kunci: Sejarah Islam; ABIM; Pendekatan KeMalaysiaan; Penglibatan; Masyarakat Melayu

ABSTRACT

The rise of Islam in other Muslim countries has influenced the Islamic revival in Malaysia. This article strives to highlight ABIM as an Islamic movement that is actively engaged in Islamic missionary efforts. The experiences of outside Islamic movement make ABIM take da'wah approach in accordance with Malaysia's reference. The ABIM Islamic Movement is an Islamic youth movement that is regarded as a preacher in institutions of higher learning within and outside the country. This study will try to see the influence of the ABIM Islamic movement in Malaysia and focus on the Malay community until 2000. In addition, this study will present the implication of the ABIM da'wah approach and its impact on the life of the Malay community in Malaysia. The methodology used is qualitatively using a historical discipline approach that focuses primarily on primary sources and the use of secondary sources. Among the primary sources referenced and analyzed in this study include official documents, ABIM files, annual reports, constitutions, newspapers and official speeches of leaders and interviews. The findings show that the influence of the ABIM Islamic movement has influenced the lives of Malays in Malaysia, especially the youth. This is because the ABIM Islamic movement has emphasized the appreciation and practice of Islamic life based on the Al Quran and As Sunnah. In addition, the ABIM Islamic missionary approach has also brought a change to the lives of the Malay community towards the ad-Din way of life. In addition, the influence of ABIM has led to the implementation of 'application of Islamic policies' in government administration in our country.

Keywords: Islamic History; ABIM; The Malaysian Approach; Engagement; Malay Society

Pengaruh gerakan Islam luar bermula dengan kebangkitan kesedaran masyarakat Islam yang berlaku sekitar tahun 1960an hingga tahun 1990an adalah kesinambungan daripada gerakan reformis yang berlaku sejak akhir abad ke-19 dan awal abad

PENGENALAN

ke-20. Pada sekitar tahun 1970an sehingga 1980-an, telah berlakunya satu fenomena kebangkitan Islam yang berlaku di Negara-negara timur tengah seperti di Mesir, Iraq, Syria, dan Negara-negara luar dari timur tengah seperti Pakistan, Turki, Iran, Indonesia dan Malaysia. Ada beberapa faktor dan pandangan mengenai gerakan kebangkitan Islam di dunia dan secara khususnya di Malaysia. Menurut (Mashitah Sulaiman 2013) fenomena ini berlaku apabila timbul kesedaran dalam kalangan masyarakat Melayu khususnya untuk kembali kepada ajaran agama Islam dengan mewujudkan kuasa politik yang dikuasai oleh orang Islam. Gelombang kebangkitan ini bersifat holistik atau merangkumi setiap aspek kehidupan. Kebangkitan Islam bukan hanya dari sudut kehidupan keagamaan sahaja, tetapi juga aspek-aspek lain seperti ekonomi, politik, pentadbiran, pendidikan serta aspek sosial dan kemasyarakatan (Badlihisam Mohd Nasir, 2009). Pengkaji merasakan pengertian ini sangat kukuh dalam menjelaskan pengaruh gerakan Islam luar terhadap gerakan Islam di Malaysia.

Menurut (Mandaville 2007) gerakan Islam yang paling penting dan mengandungi politik Islam bermula di negara Mesir yang dipelopori oleh Hassan al-Banna. Beliau telah menubuhkan satu gerakan Ikhwanul Muslimin pada tahun 1928 dan kemudiannya berkembang ke negara-negara lain termasuk di Malaysia. Namun begitu gerakan ini menjadi pembangkang di negara mereka. Gerakan Islam adalah sebuah gerakan agama. Gerakan agama bukan sahaja diaplikasikan ke atas agama sahaja, tetapi boleh juga diguna pakai ke atas agama-agama yang lain. Manakala bagi (Shiozaki Yuki 2007) pula mendapati gerakan agama adalah usaha untuk menegakkan Islam ke atas individu dan juga sebagai norma sosial khususnya kepada masyarakat Muslim. Begitu juga yang berlaku pada revolusi Iran pada tahun 1979 yang bangkit berjuang untuk mengembalikan warisan kebudayaan Islam, dan tidak puas hati dengan sistem politik yang sekular. Di Asia Tenggara pula, konflik yang berlaku seperti konflik dengan komunis di Indonesia, serta konflik etnik yang berlaku di Malaysia juga menjadi dorongan kepada kebangkitan gerakan Islam (Kersten 2009). Selain pengaruh kebangkitan Islam di atas kemunculan ulama-ulama yang dipengaruhi oleh pemikiran reformis juga banyak membantu perkembangan gerakan Islam di Malaysia. Para ulama sering dikatakan menjadi pemimpin kumpulan-kumpulan tradisional yang banyak mengajar mengenai agama Islam dipondok-pondok

dengan memfokuskan kepada mempelajari ilmu Al-Quran, Hadis, Fiqh, serta pengajian Kitab-Kitab Tua (Shiozakin Yuki 2007). Tambahan pula, karisma para ulama dan ceramah-ceramah mereka banyak mempengaruhi masyarakat Muslim yang banyak menyanjung dan menghormati ulama.

Gerakan reformis juga menonjolkan para ulama, sebagai pemimpin gerakan Islam dan pentadbiran seperti yang berlaku semasa revolusi Iran. Golongan ulama adalah golongan yang dianggap sebagai tradisional dan konservatif. Menurut (Kassim Ahmad 1984) terdapat tiga aliran besar yang bertembung dalam Islam iaitu Islam tradisional atau konservatif (turut aktif di banyak negara Muslim), aliran Islam moden (pembaharuan) dan aliran moden (sekular) yang muncul di Turki diketuai oleh Mustafa Kamal Atatürk (Kassim Ahmad, 1984). Gerakan Islam sekular oleh Mustafa Kamal Atatürk telah berjaya mempengaruhi negara-negara lain seperti Mesir, Pakistan dan Indonesia. Gerakan Islam di Turki dikenali sebagai '*Young Turks*'. Gerakan ini berbeza dengan gerakan Kaum Muda di Tanah Melayu. Kaum Muda di Turki bersifat moden dan sekular tetapi di Tanah Melayu bersifat reformis, dengan fundamental kembali kepada ajaran al-Quran dan Hadis (Muhammad Arif & Muhammad Haikal 2020). Setiap aliran-aliran gerakan ini menyeru kepada masyarakat Islam untuk kembali kepada dua sumber utama iaitu Al-Quran dan As-Sunnah (Ibrahim Majdi bin Mohamad Kamil 2017).

ALIRAN GERAKAN ISLAM DI MALAYSIA

Gerakan Islam di Malaysia terdiri daripada pelajar Melayu universiti yang kebanyakannya datang dari keluarga masyarakat tani. Gerakan-gerakan ini banyak dipengaruhi oleh gerakan-gerakan Islam dari luar seperti Ikhwan Muslimin (Mesir) dan Jammaat Islami (Pakistan). Idea-idea dan tulisan oleh tokoh-tokoh gerakan revival seperti Hasan al-Banna, Abu ala al-Mawdudi, Abu Hassan Ali al-Nadwi, Sayyid Qutb, Muhammad Qutb, Said Hawa, Fathi Yakan, Muhammad al-Ghazali, Yusuf al-Qaradawi, dan Hasan Hudaibi banyak telah diterjemahkan dan menjadi bahan usrah dan tarbiyyah kumpulan gerakan revival Islam di Malaysia (Amini Amir 2011). Walau bagaimanapun, pengkaji mendapati Chandra Muzaffar di dalam penulisan mendakwa gerakan kebangkitan Islam di Malaysia dalam masa yang sama mempunyai tujuan yang tersendiri

mengikuti kumpulan sosial tersendiri (Chandra Muzaffar 1988).

Beliau juga berpandangan terdapat empat kumpulan kesedaran kebangkitan Islam iaitu kumpulan pertama adalah pelajar Melayu Institut Pengajian Tinggi Tempatan yang kurang yakin dengan kebolehan sendiri, kumpulan kedua adalah pelajar-pelajar yang pulang dari luar negara yang mengutuk peradaban barat, sekularisme dan fahaman barat yang lain, namun begitu mereka meningkatkan kedudukan mereka dengan mendapatkan jawatan di universiti-universiti, kumpulan ketiga adalah pemimpin politik dan aktivis politik yang setaraf dengan elit-elit agama yang mendapat pengiktirafan dengan mempunyai semangat agama yang berkobar-kobar tetapi ada penyelewengan dan kumpulan keempat adalah pegawai-pegawai rasmi agama yang mendesak untuk menitik beratkan ritual, amalan, lambang Islam dan universiti Islam dan mendesak meningkatkan gaji untuk jawatan yang berkaitan dengan hal ehwal Islam (Chandra Muzaffar 1988).

Namun begitu Candra Muzaffar bersetuju kebangkitan gerakan Islam disebabkan sistem sosial barat tidak dapat menyelesaikan masalah dan gerakan Islam di Malaysia merasakan gerakan mereka dapat memberi peradaban baru dan menentang sistem kerajaan seperti revolusi Iran 1979 yang mempunyai persamaan dengan gerakan Islam di Malaysia. Ini kerana gerakan Islam di Malaysia ada mempunyai jaringan luar dengan gerakan Islam lain. Namun begitu jaringan intelektual dan aliran pemikiran ini mempunyai persamaan (Chandra Muzaffar, 1988). Gerakan Islam yang beraliran reformis pada waktu itu seperti Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM), Jemaah Islah Malaysia (JIM), Persatuan Kebangsaan Pelajar Islam Malaysia (PKPIM), Islamic Representative Council (IRC) dan Parti Islam Se-Malaysia (PAS). Gerakan seperti ABIM, JIM, PKPIM, dan IRC merupakan pertubuhan kerajaan (NGO) dan gerakan dakwah kepada masyarakat berbeza dengan PAS yang merupakan satu pertubuhan politik. Buku dan tulisan hasil karya Dr. Muhammad Iqbal, Maulana Sayyid Abu ala Mawdudi, Imam Hasan al-Banna, Sayid Qutb, Malik bin Nabi, Dr. Ali Shariati, Imam Khomeini, dan Said Nursi telah memainkan peranan penting dalam mewujudkan dan mempengaruhi kebangkitan semula Islam di Malaysia (Amini Amir Abdullah 2011).

Ketika zaman kebangkitan Islam di Malaysia, aliran tradisional tidak ketinggalan memainkan peranan yang penting dalam era kebangkitan

kesedaran Islam di Malaysia. Malah, aliran tradisional ini dilihat lebih dinamik pada zaman ini dengan para ulama memainkan peranan yang sangat penting pada era kebangkitan gerakan Islam. Gerakan tradisional juga mempunyai hubungan tersendiri dengan gerakan agama yang beraliran tradisional (fundamental), tetapi aliran ini terus berkembang dan mengekalkan unsur-unsur tradisional. Tambahan pula aliran tradisional mula berfikir luas dengan tidak hanya fokus kepada agama sahaja, tetapi turut menitikberatkan aspek lain seperti ekonomi, sosial, dan pendidikan. Malah peranan para ulama juga turut berkembang kepada aspek-aspek kehidupan. Aliran-aliran agama tradisional adalah seperti gerakan-gerakan agama Jamaat Tabligh, Al-Arqam, dan Institusi-institusi Islam kerajaan sendiri. Menurut Che Noraini Hashim dan Hassan Langgulung, ABIM, Darul Arqam dan Jamaat Tabligh telah melalui dinamika mereka, dan telah berjaya secara langsung atau tidak langsung mengukuhkan agama Islam di Malaysia (Che Noraini Hashim & Hassan Langgulung, 2008).

Aliran-aliran ini menggunakan ceramah sebagai kaedah utama bagi sebahagian gerakan ini seperti PAS, ABIM, dan Darul Arqam kerana gerakan-gerakan ini tidak dapat menggunakan media massa. Ceramah-ceramah ini direkod dan dijual dengan pelbagai bentuk media supaya mendapat audiens masyarakat yang lebih besar (Shiozakin Yuki, 2007). Manakala Jamaat Tabligh menggunakan kaedah penyampaian dengan bergerak dari satu tempat ke satu tempat yang lain dan menggunakan teknik ajakan dan persuasif (*tasykil*) (Mohd Zain 1985). Kaedah-kaedah ini menyebabkan masyarakat Muslim Melayu berasa lebih dekat dengan pemimpin-pemimpin gerakan ini kerana mereka bertemu secara bersemuka dan lebih mudah untuk mempengaruhi masyarakat (Siti Ruzana 2020).

LATAR BELAKANG PERJUANGAN ABIM

Gerakan Islam ABIM merupakan organisasi yang berbentuk sebuah organisasi bukan kerajaan yang ditubuhkan dan bergerak secara aktif dalam usaha-usaha dakwah Islam. ABIM juga adalah sebuah badan gerakan belia Islam yang memainkan peranan penting untuk membawa perubahan kepada pembangunan di Malaysia. ABIM ditubuhkan pada 6 Ogos 1971 (Buku Cenderamata PKPIM ke-10). Penubuhan ABIM dirasmikan oleh Menteri Kebudayaan, Belia

dan Sukan, Datuk Hamzah Abu Samah di Dewan Al-Malik Faisal, di Fakulti Pengajian Islam, UKM di Kuala Lumpur (Buku Cenderamata PKPIM ke-10). Pendaftaran ABIM sebagai gerakan Islam telah diluluskan oleh Pejabat Pertubuhan Malaysia pada 17 Ogos 1972 dengan nombor pendaftaran 1161 (Sijil Pendaftaran Pertubuhan ABIM 17 Ogos 1972). Persatuan Kebangsaan Pelajar Islam Malaysia adalah penaja kepada gerakan Islam ABIM.

ABIM diilhamkan oleh sekumpulan belia Islam yang telah menjalani dan menghadapi persediaan yang lama dan lengkap sebagai pekerja-pekerja Islam (*da'i*) di universiti-universiti dan maktab-maktab dalam dan luar negeri. Gerakan Islam ini akan dijadikan sebagai landasan baru bagi aktivis-aktivis PKPIM yang akan meninggalkan alam kampus dan dapat meneruskan perjuangan dakwah dan kegiatan Islam mereka. Ini juga berkaitan dengan hakikat bahawa belum ada lagi satu persatuan belia Islam yang benar-benar dapat mewakili belia-belia Islam di Malaysia ketika itu (Majalah Dialog 1975). Menurut Sanusi Junid, beliau mencadangkan supaya pertubuhan ini dinamakan sebagai Angkatan Dakwah Malaysia (ADAM). Bagaimanapun Anwar Ibrahim selaku Presiden PKPIM pada waktu itu, dan beberapa orang sahabat mereka yang lain tidak setuju dengan cadangan tersebut, sebab ini akan menyekat peluang mereka untuk bergiat dan memimpin ABIM, ketika mereka mencapai status belia selepas tidak lagi menjadi pelajar.

Pertubuhan ABIM didaftarkan di bawah Akta Pertubuhan 1996 dengan nombor pendaftaran 1161 di Selangor dan memiliki sebuah perlembagaan tubuhnya. Dalam perlembagaan ABIM menjelaskan peruntukan sebuah badan penguasa tertinggi yang dinamakan Mukhtamar Belia Islam. Mukhtamar Belia Islam diahli oleh wakil-wakil yang ditetapkan oleh jawatankuasa dan wakil-wakil yang ditetapkan oleh mukhtamar daerah-daerah serta ahli jawatankuasa pusat. Peranan utama Mukhtamar Belia Islam adalah untuk mengesahkan penyata kira-kira tahunan, laporan tahunan, perlantikan lima jawatankuasa tertinggi yang terdiri daripada Presiden, Timbalan Presiden, Naib Presiden, Setiausaha Agung, Setiausaha Kewangan, Pemeriksa Kewangan dan pelantikan tiga orang pemegang amanah (Perlembagaan ABIM, Pindaan 1981, Bab 5).

Pergerakan ABIM di peringkat negeri akan diketuai oleh seorang Yang Dipertua. Jawatan Yang Dipertua dan lima exco kanan akan diputuskan oleh kepimpinan ABIM Pusat. Pemimpin ABIM Pusat yang hadir untuk merasmikan mukhtamar peringkat

negeri diamanahkan untuk mengumumkan barisan exco ABIM negeri-negeri apabila menjalankan kegiatan keagamaan (Temu bual Presiden ABIM, Khairuddin Abbas, 21 September 2018). Perkara 2.2 dalam perlembagaan dicatatkan, apabila ABIM menjalankan kegiatan agama perlu mendapat kebenaran daripada Jabatan Agama Islam Negeri berkenaan (Perlembagaan ABIM, Pindaan 1999, Bab 2). Gerakan dakwah ABIM mempunyai visi "Membina dan Memimpin Tamadun *Khayra Ummah*". Manakala misi ABIM ialah "Gerakan Dakwah yang Komprehensif untuk Merealisasikan Cita-cita Islamiah". Presiden ABIM ketiga, Siddiq Fadhil dalam ucapan dasarnya di Mukhtamar SANAWI ABIM ke-11, bertajuk "Garis-garis Besar Haluan Perjuangan" menyatakan matlamat perjuangan ABIM secara jelas (Risalah, Jun/ Julai, 1992).

Menurut Siddiq Fadhil, cita-cita ABIM adalah untuk membawa manusia kepada pengabdian diri kepada Allah. Namun demikian ABIM terpaksa menghadapi pelbagai halangan dan cabaran khususnya ketika ramai dalam kalangan ahli ABIM meninggalkan pertubuhan itu pada dekad 1980-an. Lontaran idea oleh Siddiq Fadhil ini menjadi semangat bagi menghadapi rasa tidak puas hati dalam kalangan ahli ABIM dengan keputusan ABIM Pusat terpaksa melepaskan Anwar Ibrahim menyertai parti UMNO. Kehilangan pucuk pimpinan Anwar Ibrahim tidak menjejaskan pimpinan dalam gerakan Islam ABIM kerana matlamat pergerakan ABIM adalah perjuangan dakwah Islam ABIM iaitu amar maaruf nahi mungkar. Gagasan yang dicetuskan oleh pimpinan Siddiq Fadhil dapat memberikan kekuatan kepada seluruh ahli ABIM dalam meneruskan program dakwah dan tarbiah dalam masyarakat Islam di Malaysia (Ucapan Dasar Pemangku Presiden, Siddiq Fadhil 1982).

ABIM merupakan sebuah gerakan Islam yang pembentukannya mempunyai ciri-ciri *takwim* (pembentukan), *tanzim* (perencanaan) dan *ghayah* (matlamat) yang jelas (Said Hawa, 1985). Pengkaji mendapati aliran *Salafiy-Wahhabiyyah* telah menimbulkan beberapa masalah dalam kalangan masyarakat di Malaysia khususnya dalam amalan ibadah (Muhammad Nur Manuty & Ahmad Azam, 2009). Menurut Muhammad Nur Manuty (2009), kelompok Wahhabiyyah ini telah menimbulkan kelompok masyarakat yang membesarkan perkara *bid'ah* di dalam amalan-amalan kerohanian dalam masyarakat di Malaysia iaitu amalan majlis bacaan tahlil, talkin dan qunut (Ibn Syihab, 1997).

Isu ini telah menjadikan matlamat dan cita-cita ABIM untuk melaksanakan ajaran Islam yang sempurna dari aspek politik, ekonomi dan sosial. ABIM menegaskan keperluan penghayatan Islam yang menyeluruh berasaskan al-Quran dan al-Sunnah, di samping mengambil kira pandangan para sahabat, *salafi*, ulama, dan para pemikir serta intelektual semasa. Gerakan Islam ABIM berusaha mengembalikan Islam sebagai *al-Din* dari sudut amalan dan penghayatan di dalam masyarakat Islam di Malaysia secara menyeluruh.

Kebanyakan pertubuhan belia di Malaysia sekitar tahun 1960-an menjuruskan aktiviti budaya yang dilihat dalam pengertian yang amat sempit. Sebagai contoh, gerakan Belia 4B yang melaksanakan program untuk aktiviti budaya dan ekonomi sahaja. ABIM mempunyai tanggungjawab iaitu membawa arus baru dalam pemikiran dan perjuangan membina institusi masyarakat yang menekankan aspek tajdid dan islah yang disebarikan melalui program dan aktiviti dakwah yang berterusan. ABIM merupakan harapan menjadi alternatif sebagai penyelesaian terhadap ketandusan aktiviti yang berorientasikan Islam diperingkat nasional (Biro Penerangan ABIM, 1990).

Pengkaji mendapati sebagai pertubuhan belia yang bersifat kebajikan, ABIM mempunyai kesedaran tentang tanggungjawab membina masa depan masyarakat Islam di Malaysia agar lebih tersusun. Kesedaran Islam sekitar tahun 1960an begitu terbatas. Kenyataan Ucapan Dasar ABIM (Anwar Ibrahim 1974),

"In early 1960s, almost all the activities of youth organizations were confined to youth organizations were confined to youth games and sport, youth festivals, work-campus, cultural performances, etc. these activities of course received strong support from the government through The Ministry of Culture, Youth and Sport"

Pada awal tahun 1960-an, kegiatan para belia adalah terbatas dan dipantau oleh Kementerian Budaya, Belia dan Sukan. Hal ini berbanding gerakan Islam ABIM yang merupakan sebuah organisasi yang berdaftar yang memperincikan peruntukan-peruntukan berhubung dengan matlamat, objektif, kaedah pergerakannya dengan skop program serta aktiviti di dalam sebuah perlembagaan yang telah didaftar dan diluluskan oleh pihak kerajaan (Perlembagaan ABIM 1981). ABIM menjalankan pergerakan berpandukan kepada apa yang tercatat di dalam perlembagaan. Pergerakan ini boleh dilaksanakan bagi pihak Jawatankuasa Kerja Pusat dan Jawatankuasa Negeri dan Daerah. Berdasarkan

(perlembagaan ABIM pindaan 1981 perkara 3.1) ABIM bertanggungjawab memberi penjelasan kepada masyarakat tentang pengertian Islam yang menyeluruh dalam aspek politik, ekonomi dan sosial. Menjalankan kegiatan-kegiatan yang tidak bercanggah dengan ajaran-ajaran asasi al-Quran dan al-Sunnah (Perlembagaan ABIM 1992).

Berdasarkan objektif penubuhannya, pengkaji mendapati ABIM merupakan sebuah gerakan Islam yang mempunyai cita-cita yang besar iaitu gerakan yang ingin membawa peraturan-peraturan Islam dalam perundangan negara. Perlembagaan ABIM memperuntukkan secara jelas cara-cara pergerakannya bagi mencapai cita-cita Islam. Namun demikian, ABIM juga tertakluk kepada pihak penguasa Jabatan Agama Islam negeri-negeri apabila menjalankan kegiatan keagamaan. Perkara 2.2 dalam perlembagaan dicatatkan, apabila ABIM menjalankan kegiatan agama, ABIM dikehendaki memaklumkan kepada pihak Jabatan Agama Islam. Perkara 2.2 Bab 2 perlembagaan ABIM menyebutkan bahawa "Menjalankan dakwah Islamiah dengan cara progresif kepada seluruh lapisan masyarakat dengan syarat mendapat kebenaran daripada Jabatan Agama Islam Negeri berkenaan" (Perlembagaan ABIM 1999). Secara keseluruhannya, perkembangan dakwah ABIM dilaksanakan dalam tiga bentuk aktiviti iaitu aktiviti dalaman, aktiviti luaran dan aktiviti bersama. Program dalaman ABIM tertumpu kepada memastikan kualiti pengurusan organisasi. Kualiti keahlian dan kepimpinan dari segi dan fikrah hierarki sentiasa diperkukuhkan. Bagi memperkukuhkan kualiti kepimpinan ahli, pelbagai program perkaderan dan latihan kepimpinan dijalankan.

Program-program luaran pula dilakukan untuk mempertingkatkan kesedaran masyarakat terhadap kefahaman yang menyeluruh bagi menghayati Islam sebagai satu cara hidup. Manakala program dan aktiviti bersama dijalankan dengan kerjasama badan-badan kerajaan dan bukan kerajaan di dalam dan di luar negara bagi meneruskan kerja-kerja dakwah. Kesemua kerja dakwah ini telah diatur dan dilaksanakan oleh gerakan Islam ABIM berdasarkan objektif, matlamat, prinsip, pendekatan dan kaedah pelaksanaan dakwah ABIM yang lebih mempunyai strategi dan tersusun. Dengan adanya program-program dakwah ini, gerakan Islam ABIM memperlihatkan kepada masyarakat Melayu tentang keindahan Islam dalam kehidupan (Siti Ruzana 2020). ABIM dalam rangka dasarnya merencana beberapa strategi yang penting bagi memantapkan organisasinya iaitu dakwah, islah, jihad dan

jurubicara umat. Konsep dakwah oleh ABIM adalah untuk ajaran sepenuhnya Islam kepada masyarakat Melayu bagi membentuk sebuah *Daulah Islamiah* (Negara Islam). ABIM mengharapkan perubahan masyarakat yang menyeluruh bagi meningkatkan kesedaran penghayatan Islam. Risalah dakwah yang dibawa oleh ABIM merupakan tunjang utama gerakan ABIM. Dengan adanya perencanaan secara berstrategi ini, ABIM menjadi sebuah organisasi yang dihormati di dalam dan di luar negara. Strategi ini juga memperlihatkan ABIM sentiasa bergerak di atas landasan syariat Islam dalam apa jua program yang hendak dilaksanakan.

Penubuhan ABIM yang dijalankan sejak awal tahun 1969 oleh PKPIM yang merupakan sebuah persatuan yang menjadi badan induk pelajar-pelajar Islam di Malaysia pada tahun 1960an dan 1970-an. Ahli-ahli PKPIM tidak layak menjadi ahli kerana hilang taraf sebagai seorang pelajar yang berusaha mencari wadah baru untuk meneruskan perjuangan Islam (Buku Cenderamata PKPIM ke-8). Langkah penubuhan ABIM dapat meneruskan perjuangan PKPIM kerana mempunyai semangat, idealisme dan matlamat yang sama. Walaupun pada ketika itu terdapat pertubuhan-pertubuhan belia seperti Gabungan Pelajar Melayu Semenanjung (GPMS), *Malaysian Association of Youth Club* (MAYC) dan Pertubuhan Belia 4B, namun tidak ada pertubuhan belia yang benar-benar memperjuangkan Islam secara menyeluruh. Menurut Judith Nagata, (1984). Gerakan Islam ABIM membawa semangat dan idea yang sama dengan PKPIM dengan gerak kerja yang lebih luas dan menyeluruh khususnya dalam menghadapi Akta Universiti dan Kolej Universiti (AUKU)(*Pacific Affairs*. Vol. 53, No.3, 1980/1981). Keterbatasan PKPIM yang hanya dalam kalangan pelajar dan mahasiswa universiti sahaja membawa kepada penubuhan ABIM yang berfungsi sebagai sebuah badan dakwah atau harakah Islamiah yang memperjuangkan tuntutan Islam secara menyeluruh (Ucapan Dasara Presiden ABIM ke-10). Dengan ini, pengkaji merumuskan ABIM adalah sebuah gerakan Islam yang menjadi pelengkap kepada gerakan atau pertubuhan Islam yang sedia ada di Malaysia, kerana kumpulan-kumpulan dakwah yang wujud mempunyai perbezaan dari aspek pendekatan dan aktiviti-aktiviti yang dilaksanakan

PENDEKATAN GERAKAN ISLAM ABIM

ABIM atau Angkatan Belia Islam Malaysia adalah merupakan wadah gerakan Islam kepada bekas

aktivis pelajar di institusi pengajian tinggi khususnya PKPIM. ABIM adalah sebuah pertubuhan dakwah Islam yang terdiri daripada tenaga intelektual muda dan tokoh-tokoh agama menjadikan gerakan Islam ini sebagai gerakan dakwah semasa yang terpengaruh dengan *manhaj* kesufian Ikhwan al-Muslimin yang dianggap model gerakan dakwah yang moderat dan bersistematik. Ini dapat dilihat daripada enam tahap pendekatan ABIM yang menyamai *manhaj* perjuangan Ikhwan yang diutarakan oleh Hassan al-Banna, iaitu; pertama, membina sahsiah Islamiah, kedua membina keluarga Islam, ketiga, membina ummah Islamiah, keempat, membina Daulah Islamiah, kelima, membina Dunia Islam dan keenam, membina khilafah Islamiah (Siddiq Fadzil 1989). Penekanan aspek utama utama iaitu ke arah pembinaan sahsiah Islamiah menyebabkan ABIM memberikan tumpuan kepada proses tarbiyah dalam konteks harakah Islamiah. Ia menekankan aspek pembinaan iman (*al-janib al-imani*) menerusi ketekunan beribadat (*tanassuk taqarrub*) dan mendekati Allah dengan menegakkan syiar-syiarnya. Tarbiyah dalam konteks harakah juga harus menyeluruh, mencakupi aspek-aspek rohani, jasmani dan akli serta menggenapi semua bidang kehidupan; politik, sosial, jihad dan lain-lain. Tarbiyah dalam bentuk ini diharap dapat membina suatu kelompok terpilih (*al-safwah al-mukhtarah*) yang melahirkan para da'i berorientasikan sufi semurnya dari segi kerohanian dan ketenteraan setulennya dari segi kerja dan tindakan.

ABIM tidak menggunakan mana-mana model pendekatan tarekat tasawuf tempatan, sebaliknya mengikuti *manhaj tarbiyyah ruhiyyah* Ikhwan dalam rangka membina kerohanian ahlinya sebagai persiapan untuk berdakwah. Hasilnya ABIM mengikuti proses tarbiyah Ikhwan melalui usrah, bacaan *ma'thurat*, *qiyam al-layl*, rehlah dan lain-lain kegiatan. Asuhan *tarbiyyah ruhiyyah* dalam ABIM membentuk sikap dan pendekatan yang lunak dalam berdakwah. ABIM amat menitikberatkan akhlak yang murni dalam menonjolkan imej pendakwah yang mithali. Gerakan ini menolak pendekatan keras dan kasar dalam berdakwah, sebaliknya menekankan aspek hikmah dan lemah lembut sebagaimana prinsip yang ditekankan oleh Hassan al-Banna berikut:” jadilah seperti pohon yang dibaling orang dengan batu tetapi ia menggugurkan buah buat mereka.

Bagi ABIM, ahlinya bukanlah seorang penghukum, tetapi adalah seorang pendakwah yang menyebarkan kesejahteraan di muka bumi. Oleh itu, ABIM tidak tertarik untuk berdakwah secara retorik sebaliknya bergerak aktif dalam kegiatan

kemasyarakatan bagi menarik seramai mungkin khalayak kepada Islam. ABIM menggunakan pendekatan *manhaj Maliziy* (Pendekatan KeMalaysiaan) iaitu konsep yang diungkapkan oleh Siddiq Fadzil (Kertas Dasar “Manhaj Maliziy”) iaitu beroperasi dalam lingkungannya tersendiri tanpa meniru secara total mana-mana gerakan Islam. ABIM yakin bahawa pendekatan dakwah *manhaj Maliziy* ini mampu membangunkan Islam di Malaysia yang selaras dengan dasar *non-partisan* dan mengikut kuasa politik negara yang melibatkan diri secara langsung dalam proses politik negara tanpa menjadi parti politik. ABIM juga mempengaruhi iklim politik negara agar ia mendorong ke arah Islamisasi yang berkesan dan bermakna (Ahmad Azam, 1996). Satu lagi yang mendasari konsep *manhaj Maliziy* ialah konsep *Partner in Nation Building* iaitu Rakan dalam Pembinaan Negara Bangsa. Agenda perpaduan Ummah sentiasa menjadi tema utama dalam *manhaj Maliziy* yang membuatkan orang Melayu tidak mampu untuk berpecah belah (Khairul Ariffin 2006).

Pendekatan ini telah menjadi dasar utama gerakan dalam menangani perkembangan dakwah semasa dengan melaksanakan strategi dakwah secara lebih berhikmah dan berkesan dengan melakukan pemindahan pemimpin dan ahlinya ke dalam PAS dan UMNO seperti Fadhil Noor dan Abdul Hadi Awang telah menyertai PAS dan seterusnya Anwar Ibrahim yang menyertai UMNO. Kedua-dua strategi ini adalah untuk melaksanakan dakwah dan tarbiyah dalam organisasi dan mempengaruhi sikap dan amalan kerohanian Islam itu sendiri. Pelaksanaan konsep kepimpinan Ulama dalam PAS dan “penerapan nilai-nilai Islam” dalam UMNO secara tidak langsung menggambarkan beberapa dasar dan konsep tasawuf moden ABIM, khususnya berkaitan dengan pendekatan *tarbiyyah ruhiyyah* telah menjalar dalam arus perdana politik negara (Third World Quarterly, April 1988). ABIM menjadikan pendekatan *manhaj Maliziy* sebagai pendekatan yang tidak bergantung dengan *manhaj* gerakan-gerakan yang lain seperti Ikhwan Muslimin di Timur Tengah dan Jama’at Islami di India dan di Pakistan atau pendekatan siasah revolusioner dari Iran (Mohd Farid 2007). Hal yang demikian ini ABIM mengambil pendekatan dakwah mengikut acuan Malaysia tanpa meniru gerakan-gerakan Islam dari luar negara. ABIM hanya mengambil pengalaman-pengalaman rakan gerakan Islam luar negara sebagai pengalaman yang mesti dijadikan iktibar kepada gerakan Islam Malaysia (Mohd Irwan Syazli Saidin 2018).

USAHA PERJUANGAN GERAKAN ISLAM ABIM

Gerakan Islam ABIM yang merupakan salah satu organisasi dakwah yang ditubuhkan dalam dekad-dekad awal selepas kemerdekaan terutamanya selepas pembentukan Malaysia 1963 telah mengisi ruang pembangunan negara dan perkembangannya (Wan Ahmad Fauzi, Anisah Che Ngah & Mohamed Anwar Omar 2017). ABIM yang diasaskan oleh sekumpulan belia Islam yang aktif dengan hasrat untuk memenuhi kekosongan *harakah Islamiah* pada peringkat pergerakan belia seterusnya untuk menyediakan kader-kader pendakwah dalam bidang kerjaya. Penubuhan ABIM pada 1971 adalah merupakan gerakan Islam yang bertunjangan kepada ilmu dan memilih untuk mengambil sikap terbuka serta sederhana berasaskan realiti masyarakat setempat di samping memegang teguh prinsip-prinsip Islam serta kesepaduan ilmu, iman dan amal dalam rangka pembangunan manusia. Walaupun ABIM menangani isu-isu politik, namun ia sentiasa bersikap *non-partisan*, bebas dan tidak memihak atau tunduk kepada kepentingan mana-mana parti-parti politik.

Usaha dakwah Islamiah gerakan Islam ABIM yang berasaskan reformis Islam telah menjadi identiti khusus pergerakannya (Berita Harian, 5 Oktober 2012). ABIM sentiasa melihat perjuangan untuk merealisasikan Islam sebagai ad-Din sebagai suatu proses perubahan yang sifatnya halus dan bertahap. Bagi ABIM dakwah tidak berkembang secara mendadak tetapi melalui proses perubahan yang bergantung kepada keberkesanan dakwah itu sendiri. Secepat mana dakwah berkembang ada kaitannya dengan kualiti pendakwah dan programnya (Ahmad Azam 2001).

ABIM menggunakan pendekatan bidang dakwah yang baru di rantau ini yang kemudian dikenali sebagai *Manhaj Maliziy* atau pendekatan KeMalaysiaan, yakni penyelesaian masalah masyarakat Melayu di Malaysia berdasarkan pendekatan Islam melalui perjuangan dakwah dan tarbiyah. Dakwah dalam erti kata lain menyampaikan Islam dengan seutuh, selengkap dan dengan tepatnya. Dakwah sangat luas, seluas ruang lingkup Islam dan seluas kehidupan manusia. Oleh itu, ada orang yang menuduh ABIM berpolitik apabila ABIM menyentuh isu-isu sosioekonomi seperti keadilan, rasuah, kezaliman dan penindasan serta hak asasi manusia. Dakwah dan gerakan Islam tidak dapat dipisahkan di antara satu sama lain. Dakwah

merupakan segala usaha ke arah menyeru kebaikan dan meninggalkan keburukan (Siddiq Fadzil 1987).

Gerakan Islam mestilah sebuah gerakan Islah yang mengasaskan perjuangannya kepada interaksi sosial dan kesedaran seseorang insan untuk membina kebaikan dan menonjolkan nilai-nilai al-Quran yang terdapat dalam dirinya. Gerakan Islam bukan gerakan politik eksklusif tetapi ia bertanggungjawab untuk mengerah dan mengarah kader-kader yang memiliki kemampuan dan potensi pemimpin supaya melibatkan diri dalam dunia kepimpinan. ABIM memantapkan strategi utama gerakannya dengan menjaga kualiti kepimpinan melalui keilmuan dan pendidikan yang sempurna serta disiplin dan organisasi yang baik (Ucapan Dasar ABIM 1982). Gerakan Islam perlu muncul sebagai gerakan Islah global yang memfokuskan wawasan umat ke arah ketuhanan, memandu mereka ke arah al-Quran supaya mereka dapat mengecap nikmat yang berharga dalam setiap ruang kehidupan (Muhamad Abu Bakar 1987).

PENGLIBATAN POLITIK DALAM DAKWAH GERAKAN ISLAM ABIM

Menurut Muhammad Abu Bakar (1987), seorang penganalisis kebangkitan Islam telah mengakui bahawa perjuangan dakwah ABIM banyak mempengaruhi proses Islamisasi dalam komuniti masyarakat Melayu. Gerakan Islam ABIM pada awal penubuhannya mempengaruhi pelajar universiti dan kolej, pensyarah, pemimpin pemuda di dalam beberapa organisasi, pegawai muda dalam kerajaan dan lain-lainnya telah bertukar sikap daripada orientasi sekular kepada pemahaman Islam sepenuhnya seperti terkandung di dalam al-Quran dan Sunnah. Fenomena memahami Islam sebagai al-Din ini turut berkembang dalam kalangan penuntut-penuntut Malaysia, terutama dalam bidang saintifik dan teknologi yang belajar di England, Amerika Syarikat, Kanada dan Australia di mana hampir separuh daripada mereka memilih gerakan Islam ABIM sebagai wahana di dalam aktiviti-aktiviti bercorak Islam (Muhamad Nor Manutty 1988).

Pengaruh ABIM sekitar tahun 1980an tidak lagi menganjurkan sikap konfrontasi dengan pemerintah, sebaliknya menumpukan kepada menganjurkan sikap aktiviti bercorak pendidikan dan dakwah secara sederhana. ABIM hanya mengadakan siri seminar pendidikan Islam ke seluruh negara di samping menerima jemputan daripada kerajaan, pihak swasta dan institusi-institusi tertentu untuk mengembangkan

idea pendidikan Islam. Ini menunjukkan bahawa perjuangan gerakan Islam ABIM tidak melibatkan diri secara aktif dalam politik tetapi menyampaikan mesej Islam melalui seminar dan ceramah dalam institusi-institusi tertentu. Pendekatan usrah dalam sesuatu kumpulan yang kecil dibentuk untuk memperkuat jemaah tanpa menggabungkan ilmu tradisional dengan kaedah berceramah.

Pengkaji mendapati pendekatan ABIM ini lebih mudah diikuti oleh golongan mudayang berpendidikan tinggi tetapi kurang diterima dalam kalangan golongan tua dan masyarakat bandar. Menerusi kaedah tarbiyyah dan dakwah melalui usrah dan tamrin maka gerakan Islam ABIM dapat menguasai masyarakat Melayu dalam menyampaikan mesej dakwah *Islamiyah*. Gerakan Islam ABIM mengambil peluang memasuki masjid-masjid untuk memperkenalkan Islam sebagai *ad-Din*, mengadakan ceramah di pelbagai tempat termasuk jabatan-jabatan kerajaan dan kuliah agama di masjid-masjid. Dengan cara ini pengaruh gerakan Islam ABIM tanpa melalui politik sudah dapat menguasai masyarakat Melayu dalam pelbagai lapisan bidang. Namun begitu selepas Anwar dipecat daripada kerajaan dan UMNO pada 2 September 1998, gerakan Islam ABIM menarik balik sokongannya terhadap pemerintah, malah bersifat berkonfrontasi, kritikal, *anti-establishment* dan akhirnya kembali radikal (Mohammad Syukri Salleh 2000). Isu ini menyebabkan gerakan Islam ABIM terlibat di dalam gerakan reformasi. Beberapa pemimpin tertinggi ABIM memilih parti politik sebagai kaedah menyalurkan sikap mereka terhadap pemerintah. Pengkaji mendapati presiden ABIM, Dr. Muhamad Nor Manutty (1991-1997), Setiausaha Agung ABIM, Anuar Tahir (1987-1993), pemimpin tertinggi ABIM (Sheikh Azmi Ahmad, Dr. Ghazali Basri dan Ramli Ibrahim menyertai parti KeAdilan Nasional / PKN di bawah pimpinan Dr. Wan Azizah Wan Ismail, isteri Anwar Ibrahim). Manakala Niamat Yusuf, ahli majlis syura ABIM Pusat dan Yang Dipertua ABIM Kedah (1972-1978) serta Kamaruddin Jaffar, Setiausaha Agung ABIM (1983-1987) menyertai PAS.

Di sini menjelaskan bahawa pengaruh perjuangan dakwah gerakan Islam ABIM pada tahap kedua mengikut rentak pemimpin ABIM yang lain iaitu dengan mula memberi tumpuan kepada isu-isu politik berbanding dengan sikap kerjasama ketika tahap awal penubuhan. Dengan ini pengaruh politik gerakan Islam ABIM berubah mengikut rentak perubahan yang berlaku kepada isu pemecatan pemimpin kerajaan Anwar Ibrahim. Ini sekaligus mengubah arah perjuangan dakwah ABIM melalui

cerah dan seminar kepada bergerak di atas landasan platform politik. Saluran pilihan raya menjadi pilihan gerakan Islam ABIM sehingga pejuang-pejuang dakwah ABIM mengisytiharkan diri menyertai gerakan Islam PAS dan melepaskan jawatan mereka dalam ABIM kerana perlembagaan penubuhan gerakan Islam ABIM adalah *non-partisan*. Dalam pergerakannya, ABIM tidak akan melibatkan ahli-ahlinya dalam mana-mana kegiatan parti politik (Akta Pertubuhan 1996. Perkara 3.12).

PENGLIBATAN GERAKAN ISLAM ABIM DALAM SISTEM EKONOMI

Penubuhan gerakan Islam ABIM dalam masyarakat Melayu di Malaysia merupakan gelombang baru dalam pergerakan Islam yang membawa slogan Islam merupakan suatu cara hidup (*a way of life*) yang lengkap dan sempurna (Ishak Saat 2006). Presiden pertama ABIM, Razali Nawawi telah melontarkan idea-idea dan pemikiran khususnya dalam gagasan-gagasan baru berkaitan persoalan ekonomi yang berteraskan Islam. Pengkaji mendapati kelantangan ABIM yang bersifat *confrontational* bukan sahaja terhadap pemerintah yang dipaparkannya sebahagiannya melalui pidato dan demonstrasi dalam usaha menyedarkan pemerintah malahan di peringkat antarabangsa lantaran ketegasannya. Gerakan Islam ABIM berusaha mengukuhkan keadilan dan membanteras kejahilan dan kezaliman yang ditentang secara terang terangan atau tipu muslihat yang halus (Laporan Penyata Tahunan ABIM 1974).

Perjuangan pemimpin pertama ABIM dalam aspek ekonomi masyarakat Melayu ini diteruskan pula oleh presiden ABIM yang kedua iaitu Anwar Ibrahim. Anwar Ibrahim menegakkan kebenaran dan keadilan dalam perjuangan ABIM sehingga menimbulkan ketegangan dengan pihak pemerintah. Perjuangan ABIM sering mendesak kerajaan dalam isu kemiskinan dan melaksanakan program Islam menampakkan kejayaannya (Risalah ABIM Bil 1. Februari 1991). Beliau telah terlibat dalam Demonstrasi Baling 1974 dan ditahan di bawah peruntukkan ISA pada tahun 1974 hingga 1976 kerana dituduh menggulingkan kerajaan. Pendekatan radikal sebagai penggerak gerakan Islam yang menuntut keadilan daripada pihak kerajaan. Kemasukan PAS dalam BN tidak disenangi oleh tokoh ABIM dengan menunjukkan sikap radikal pada pilihan raya umum tahun 1974 (Azam Abd Rahman 2007). Tragedi 13 Mei 1969 banyak dikaitkan dengan aliran

radikalisme dan peranan ABIM dan tokoh-tokoh sealiran dengannya (Abdul Rahman, 1998).

Gerakan Islam ABIM banyak mengambil inisiatif melancarkan beberapa projek ekonomi secara kecil-kecilan dan membantu mempertingkatkan kebajikan dan ekonomi orang-orang Melayu. Penglibatan gerakan Islam ABIM dalam Koperasi Belia Islam Malaysia telah dapat membantu masyarakat Melayu dalam beberapa kemudahan, keperluan dan urusan niaga yang bersifat '*Islamic*' tanpa membabitkan bunga atau riba yang menjadi ciri utama ekonomi moden hari ini (Laporan Tahunan KBI 1982/1983). Kejayaan program ekonomi ABIM dicatatkan sebagai paling berjaya di negara ini telah membawa kepada sokongan terhadap penubuhan Bank Islam setelah kemasukan pemimpin ABIM iaitu Anwar Ibrahim ke dalam kerajaan. Maka ini telah membawa kepada penubuhan Bank Islam pada 1987 yang ditubuhkan secara rasmi oleh pihak kerajaan. Masyarakat di Malaysia khususnya orang Melayu. Pengkaji mendapati KBI telah menjadi institusi contoh kepada institusi kewangan Islam di Malaysia (Laporan Tahunan 1404-1405/ 1984-1985). Oleh itu menjadi tanggungjawab gerakan Islam ABIM untuk membantu sesiapa sahaja dalam aspek ekonomi khususnya bagi menyelamatkan ummah (Risalah Mac 2003).

Selain itu, gerakan Islam ABIM juga menggunakan pendekatan dakwah *Manhaj Maliziy* agar dapat meneruskan pelaksanaan agenda membina dan melatih generasi muda. Program kaderisasinya selama 10 tahun dari tahun 1996 hingga 2006 merupakan jangka masa yang cukup bermakna kepada ABIM, bagi meneruskan kesinambungan kepimpinan yang berwatak pendakwah dengan penuh kesabaran dan berhikmah. Lantaran itu, program atau aktiviti gerakan Islam ABIM khususnya aspek ekonomi juga dapat dilaksanakan melalui pendekatan ini dan penglibatan gerakan Islam ABIM ini membawa pengaruh yang besar kepada perkembangan ekonomi Islam masyarakat Melayu di Malaysia (Muhammad Nor Manuty 1988).

PENGLIBATAN GERAKAN ISLAM ABIM DALAM SISTEM SOSIAL

Pemimpin-pemimpin gerakan Islam ABIM mengambil penekanan terhadap isu penglibatan wanita di dalam gerakan Islam ABIM memang sangat ketara apalagi kerana ia turut disokong oleh kalangan yang berpendidikan tinggi yang terlibat secara langsung sama ada sebagai pemikir, pendidik

atau yang melibatkan diri dengan kerja kebajikan sosial. ABIM bersikap terbuka dalam penglibatan, pekerjaan dan soal pakaian mereka. Melalui ceramah-ceramah atau persidangan yang dianjurkan, gerakan Islam ABIM tidak menysisihkan komitmen mereka, termasuk sebagai pembicara utama. Dalam program yang diselenggarakannya, fungsi ibu sebagai pembentuk ummah yang bertaqwa dan sebagai pembimbing suara hati rakyat amat diutamakan (Ucapan Dasar Pemimpin ABIM 1982).

Gerakan Islam ABIM merasa gusar terhadap isu sikap dan tindakan majikan-majikan tertentu yang enggan mengambil kerja wanita berpakaian menutup aurat. Ini kerana gerakan Islam ABIM menggalakkan kaum wanita kembali kepada pakaian menutup aurat, sekurang-kurangnya pakaian longgar dan telekung mini, Bagaimanapun ia tidak melarang sekiranya ada yang ingin berpakaian lebih dari itu dan pakaian yang dimaksudkan tidak semestinya pakaian wanita Arab. Pakaian yang digalakkan ini mungkin sesuai dengan kenyataannya bahawa kebanyakan penyokong wanita ABIM adalah mereka yang pernah mengenal kebebasan dan peluang pendidikan tinggi serta jawatan profesional.

Dalam soal pekerjaan, gerakan Islam ABIM menilai tinggi pendidikan bagi wanita dan sumbangannya dalam bidang profesional dengan syarat kerja itu tidak memperkecilkan fungsi utama wanita sebagai suri rumah dan ibu. Berkaitan dengan pengasingan lelaki dan wanita dianggap wajar oleh ABIM seperti dalam bidang kedokteran, rawatan dan dalam hal persekolahan dan tempat belajar. Akhirnya, wanita tidak digalakkan bersukan secara terbuka, kerana ini dianggap tidak sesuai dengan imej kesopanan wanita (Berita Harian 21 November 1989). Majalah rasmi gerakan Islam ABIM iaitu 'Risalah' yang menjadi media dalam penyebaran berita, maklumat, suara-suara dan fikrah (pemikiran) pimpinannya dalam rangka memperjuangkan kebenaran dan keadilan yang berkaitan dengan isu-isu sosial. Melalui majalah ini diterbitkan usaha-usaha untuk membina kefahaman Islam *wahdat al-fikr* (kesatuan pemikiran) dalam kalangan ahlinya dan masyarakat Islam khususnya orang-orang Melayu (Risalah, Tahun Pertama Bil.4 1974).

Penglibatan ABIM sebagai badan dakwah yang memperjuangkan cara hidup *Islamik* telah membawaperubahan terhadap agama Islam di Malaysia. Persepsi masyarakat Melayu telah berubah daripada fahaman agama yang menjurus kepada ritualisme semata-mata kepada kefahaman bahawa Islam adalah satu cara hidup (Mohd Zuhdi Ahmad

Khasasi, Ahmad Dahlan Salleh & Mohammad Zaini Yahaya. 2020). Ini memberi sumbangan yang besar dalam proses pendakwaan gerakan Islam ABIM kerana memberi perubahan kepada kehidupan masyarakat Melayu ke arah kehidupan yang *Islamik* (Mohammad Abu Bakar 1987).

PENGLIBATAN PENDIDIKAN DAKWAH DAN TARBIIYAH ABIM

Gerakan Islam ABIM pula telah membawa reformasi dalam sistem pendidikan agama secara besar-besaran seiring dengan era kebangkitan gerakan Islam pada awal 1970-an. Pendekatan *Manhaj Maliziy* yang berhikmah dan penyesuaian yang dapat mempengaruhi pemikiran belia dalam memperjuangkan pendidikan Islam ABIM serta mempengaruhi masyarakat Melayu Malaysia (Risalah ABIM Mac 2003). Kemunculan ABIM yang mewarisi perjuangan Islam dalam kalangan pelajar dan intelektual dalam PKPIM dan al-Rahmaniah telah memberikan dimensi baru kepada pendidikan agama. Pendekatan *Tarbiyyah* ABIM yang terdiri daripada kombinasi ilmu sekular dan Islam telah memberikan tempat kepada pendidikan agama dalam institusi yang berbagai-bagai bentuk. ABIM memperkenalkan gagasan ini menerusi sekolah persendirian yang pertama, Yayasan Anda pada tahun 1971. Sekolah ini merupakan sekolah swasta yang dapat membantu keciciran dalam kalangan pelajar Islam bagi memasuki universiti tempatan turut diresapi dengan pendekatan Islam berbentuk hierarki ala Ikhwan al-Muslimin yang diperkenalkan melalui aktiviti seperti usrah, tamrin dan qiamullail.

Menurut Judith Nagata (1984), institusi pendidikan ini menjadikan agama sebagai asas utama dalam mengharungi arus perdana sistem pendidikan kebangsaan. Ini kerana, pendidikan agama dalam gerakan Islam ABIM berhasrat melahirkan seorang pelajar yang mapan dari sudut pendidikan moden (sekular) dan agama berjaya diketengahkan walaupun asas institusi pendidikannya tidak bermula daripada pendekatan wadah tradisional seperti sekolah agama rakyat dan pondok. Gerakan Islam ABIM adalah perintis sistem dan institusi pendidikan moden daripada kalangan gerakan Islam. Ini kerana gerakan Islam ABIM telah menggandakan tarbiyyahnya secara sistematik bermula daripada peringkat kanak-kanak sehinggalah ke peringkat institusi pengajian tinggi. Sebagaimana yang telah pengkaji tulis dalam bab-bab sebelum ini, pendidikan agama dan

moden (sekular) dalam gerakan Islam ABIM dengan penubuhan Taman Asuhan Kanak-kanak (TASKI), Sekolah Rendah Islam (SRI), Sekolah Menengah Islam (SMI), Institut Pengajian Ilmu-Ilmu Islam (IPI) dan Institut Perguruan ABIM (IPA), (Laporan Biri Pendidikan ABIM 1992/1993).

Kurikulum bersepadu dalam sistem pendidikan agama gerakan Islam ABIM telah menggabungkan kekuatan akidah sebagai teras menyampaikan pendidikan dan dikukuhkan dengan kurikulum pendidikan yang sedia ada di Kementerian Pelajaran Malaysia. Pada masa yang sama juga pengurusan pendidikan dalam gerakan Islam ABIM diuruskan oleh tokoh-tokoh pendidikan yang bertugas di pelbagai sektor dalam Kementerian Pendidikan Malaysia. Mereka telah merangka kurikulum ini bagi pelaksanaan di sekolah-sekolah ABIM iaitu Sekolah Rendah ABIM (SERI) dan Sekolah Menengah ABIM (SEMI). Ini secara tidak langsung telah membawa perubahan dalam kehidupan masyarakat Melayu di Malaysia kerana penekanan pendidikan model pendidikan Islam ABIM (Siti Ruzana Ab Ghani, 2019).

Seterusnya menerusi institusi pendidikan tinggi ABIM IPII telah membawa perubahan dengan melaksanakan idea "Islamisasi Ilmu" iaitu dengan pelaksanaan pemberian roh dan perspektif Islam terhadap seluruh bidang mata pelajaran yang terlibat. Selain menawarkan kursus yang berteraskan Islam, IPII juga menawarkan kursus ilmu sekular. Tahap keserjanaan di IPII seterusnya dipertingkatkan lagi dengan kewujudan program-program berkembar dengan universiti tempatan dan luar negara (Badlihisam Mohd Nasir 1999). Pengkaji mendapati dengan penubuhan institusi pendidikan bermodelkan Islam adalah suatu manifestasi daripada hasratnya yang ingin melihat suatu sistem pendidikan alternatif berteraskan Islam berkembang dalam masyarakat di Malaysia khususnya masyarakat Melayu. Dengan adanya pendidikan agama ini juga masyarakat Melayu mengalami perubahan daripada pendidikan yang berteraskan agama di pondok-pondok dan pendidikan menggunakan sistem sekular sahaja kepada pendidikan berunsurkan agama.

IMPLIKASI PENGARUH DAKWAH GERAKAN ISLAM ABIM KEPADA MASYARAKAT MELAYU

Pengaruh gerakan Islam ABIM telah meninggalkan kesan kepada kehidupan masyarakat Melayu di Malaysia. Gerakan Islam ABIM membawa

pendekatan yang bermatlamatkan perjuangan untuk menyampaikan dakwah ke arah kehidupan Islam yang syumul dalam kalangan masyarakat Melayu. Ini dapat dilihat dari segi dasar dan sumber perjuangan gerakan Islam ABIM. Organisasi ini memperakui Al-Quran dan Al-Sunnah sebagai sumber asas pergerakan dan perjuangan dakwah. Kesannya menyebabkan kerajaan menjadi curiga dengan gerakan Islam ABIM walaupun dianggap tidak menjejaskan politik pemerintah (Perlembagaan ABIM Bab 3 (3.1.2)). Pada era 1970an dianggap sebagai era kebangkitan Islam kerana berlaku kecenderungan mendalam pada tempoh itu bagi masyarakat Islam untuk kembali menghayati agama termasuklah di Malaysia. Peristiwa 13 Mei 1969 mencorakkan kesedaran kepada orang Melayu tentang kekurangan dan ketinggalan mereka (Chandra Muzaffar 1987). Gerakan Islam ABIM adalah pertubuhan yang bangkit untuk menyelesaikan ummah, dan ABIM merasakan kerajaan ketika itu gagal untuk menyelesaikan keharmonian kaum (Mohammad Redzuan Othman 2003).

Dalam konsep dakwah, gerakan Islam ABIM memperjuangkan isu keadilan dalam konteks politik, ekonomi dan sosial kerana ianya memberikan kesan dalam pembinaan sesebuah negara Islam (Shaharuddin Badaruddin 2017). Gerakan Islam ABIM telah berusaha meningkatkan perjuangan dakwah melalui agenda pembudayaan Islam untuk mengembalikan ummah kepada Islam yang sebenar kerana bimbang dengan generasi muda Melayu yang menerima kebudayaan Barat (Hamdan Muhammad 2013). Impak terhadap pengaruh gerakan Islam ABIM kebimbangan ini menyebabkan pihak kerajaan memperkenalkan "Dasar Penerapan Nilai-Nilai Islam dalam Pentadbiran" pada tahun 1982. Pihak kerajaan menubuhkan sekolah-sekolah menengah agama berasrama penuh, Universiti Islam Antarabangsa, Bank Islam, Syarikat Insurans Islam dan pengukuhan Bahagian Hal-Ehwal Islam, Jabatan Perdana Menteri.

Selain itu gerakan Islam ABIM menjaga isu kemiskinan dalam masyarakat Islam kerana melalui isu ini akan menjadi punca keciciran umat Islam (Badlihisam Mohd Nasir, 2015). Ekonomi dalam masyarakat Melayu Islam perlu diperkukuhkan kerana kegagalan sistem ekonomi sesebuah negara akan menyebabkan keciciran sesuatu kaum dan seterusnya membawa kepada kehancuran kehidupan kaum tersebut. Kenyataan media presiden ABIM ada menegaskan agar pihak kerajaan menangani persoalan pelaksanaan ekonomi dan sosial yang melibatkan penduduk miskin dan daif. Ini kerana

punca sebenar kemelut kehidupan ini akan membawa kepada ketegangan dan perpecahan penduduk. Suasana hidup yang tertekan dan tidak harmoni, boleh mengakibatkan masyarakat bertindak balas keras dan ganas. Program-program pembangunan rakyat yang terancang seperti yang diperkenalkan oleh Amanah Ikhtiar Malaysia (AIM). Program ini boleh menjadi model dan patut diperkembangkan dalam kalangan masyarakat bagi membantu golongan yang memerlukan membina hidup dan mengubah nasib ke arah lebih terjamin (Ahmad Azam Abdul Rahman, 2005).

Gerakan Islam ABIM antara organisasi dakwah yang berpengaruh kerana memperjuangkan Islam sebagai satu cara hidup melalui slogan *way of life*. Gerakan Islam ABIM berpandangan Islam mempunyai jawapan kepada seluruh persoalan hidup manusia. Penglibatan sejumlah organisasi pelajar di kampus juga menunjukkan kecenderungan terhadap kesedaran Islam melalui pengaruh gerakan Islam ABIM. Dengan perubahan pemakaian menutup aurat dalam kalangan wanita secara beramai-ramai pada awal dekad 1970-an, orang lelaki juga berubah dengan memakai serban dan berjanggut mengikut sunnah, serta peningkatan pengunjung ke tempat ibadah dan kuliah agama seperti kuliah subuh, ceramah tasawuf, tauhid dan fiqah. Amalan bidaah juga dikritik hebat oleh gerakan Islam ABIM (Mohd Jamil Mukmin 2005).

KESIMPULAN

Pengaruh gerakan Islam ABIM di Malaysia khususnya terhadap masyarakat Melayu sehingga tahun 2000 sangat memberi kesan yang besar kepada negara. Penglibatan gerakan Islam ini menjadi satu rangsangan kepada masyarakat Melayu agar tidak mengikut pengaruh kehidupan sekular barat yang dibawa masuk ke Malaysia. Kebangkitan di dunia Islam telah menjadikan gerakan Islam di negara kita bersemangat bersama untuk mempertingkatkan pemikiran agama masyarakat ke arah suatu fahaman agama yang bersifat *ad-Din*.

Sebagaimana yang ditekankan dalam prinsip perjuangan gerakan Islam ini, masyarakat Melayu di Malaysia tidak seharusnya menjadi lemah dengan pelbagai unsur dan pengaruh hidup yang dibawa oleh barat kerana dengan adanya pegangan iman yang kuat, Islam yang mantap, maka kehidupan Islam yang *syumul* dapat dipertahankan. Walaupun ketiga-tiga gerakan Islam ini berjuang dalam landasan yang berbeza namun matlamat perjuangannya adalah

sama untuk membimbing masyarakat Melayu dalam menegakkan kehidupan beragama yang *ad-Din* dan membina sebuah negara Islam.

Oleh kerana itu, penglibatan pengaruh gerakan Islam ini sangat memberi kesan terhadap masyarakat Melayu sehingga ke hari ini. Perjuangan gerakan Islam ABIM ini dalam menegakkan syiar Islam sangat membanggakan khususnya dalam aspek politik, ekonomi dan sosial serta yang paling terkesan adalah aspek pendidikan yang dapat melahirkan generasi intelek Islam yang menjadi tonggak tampuk pimpinan negara sehingga ke hari ini. Masa depan dan hala tuju masyarakat Islam khususnya masyarakat Melayu ternyata dicorakkan oleh pemikiran fikrah Islam gerakan Islam ABIM.

RUJUKAN

- A. Aziz Deraman. 2003. *Globalisasi dan Islam Kumpulan Kertas Kerja*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Rahman Haji Abdullah. 1998. *Pemikiran Islam di Malaysia Sejarah dan Aliran*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Hadi Awang. 2002. *Konsep Negara Islam dan Matlamatnya*. Yayasan Islam Terengganu. Kuala Terengganu:
- Ahmad Azam Abdul Rahman. 1996. *Manhaj Maliziy dan Al-Wa'yul Islam*. dalam Angkatan Belia Islam Malaysia 1971-1996. Petaling Jaya: Blue-T.
- Ahmad Azam Abdul Rahman. 2005. *Kenyataan Media Presiden ABIM 14 Mac 2001*. Kuala Lumpur: Pejabat ABIM Pusat.
- Al-Qaradawi, Y. 2000. *Ciri-Ciri Unggul Masyarakat Islam Yang Kita Idamkan*. Mohammad Zaini (Penterj.). Penerbitan Seribu Dinar. Kuala Lumpur: Malaysia.
- Akta Pertubuhan 1996(Malaysia)(Akta 335).
- Azam Abd Rahman. 2007. *Presiden ABIM ke-5. Wacana Intelektual*. ABIM Perak: 12 Januari 2007.
- Badlihisam Mohd Nasir. 1999. *Islamic Movements in Malaysia. A Study of Da'wah in PAS and ABIM*. Tesis Ijazah Doktor Falsafah. Universiti Birmingham.
- Badlihisam Mohd Nasir. 2009. *Dinamisme Gerakan Islam dan Cabaran Semasa*. Shah Alam: Karisma Publication.
- Badlihisam Mohd Nasir. 2015. *ABIM dan PAS Dalam Gerakan Dakwah Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Berita Harian* 21 November 1989.
- Buku Cenderamata. *Persatuan Kebangsaan Pelajar Islam Malaysia Muktamar Agong SANAWI ke-10*.
- Buku Cenderamata Muktamar SANAWI PKPIM ke-8.
- BiroPenerangan ABIM. 1990. *Kebangkitan Islam di Malaysia: Peranan ABIM*. Kuala Lumpur: Pejabat ABIM Pusat.

- Chandra Muzaffar. 1987. *Kebangkitan Islam di Malaysia*. Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti.
- Hamdan Muhammad. 2013. *PAS & Isu-isu Agama*. Kuala Lumpur: Unit Buku Harakah.
- Ibn Syihab. 1997. *Syeikh Muhammad Abdul Wahab & Gerakan Wahabbi*. Kota Bahru. Perniagaan Jahabarsa.
- Ishak Saat. 2006. *Sejarah Sosiobudaya Melayu*. Shah Alam: Karisma.
- Jomo Kwame Sundram and Ahmad Shabery Cheek. 1988. "The Politics of Malaysia's Islamic Resurgence" dalam *Third World Quarterly*. Vol.10(2): 843-868.
- Judith Nagata. 1981. "Religious Ideologi and Social Change, The Islamic Revival in Malaysia". *Pacific Affairs*. Vol. 53. No.3, 1980/1981.
- Judith Nagata. 1984. *Reflowering of Malaysian Islam Modern Religious Radicals and Their Roots*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Kamaruzaman Arifin. 1983. *ABIM: Satu Tinjauan Sepintas Lahu*. Latihan Ilmiah. Jabatan Sejarah. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Kertas Dasar 'Manhaj Maliziy oleh Siddiq Fadzil.
- Kertas Kerja Ahmad Azam Abd Rahman. 2007. *Prinsip Manhaj Maliziy (Pengalaman ABIM)*. Seminar Dakwah Kebangsaan Memahami Pendekatan Dakwah Manhaj Maliziy. 4 April 2007. Kuala Lumpur: Anjung Rahmat.
- Khairul Ariffin Mohd Munir. 2006. "Manhaj Maliziy; Satu Penjelasan Dalam Realiti Masa Kini" Kertas Pembentangan dalam Tamrin Qiadi Kebangsaan ABIM pada 14-16 April 2006. di Kem El-Azhar. Selangor: Morib.
- Khairuddin bin Abbas. 2018. Temubual berkaitan tajuk "Pengaruh Gerakan Islam ABIM (1970-2000): Implikasinya Terhadap Perkembangan Dakwah di Malaysia". Timbalan Presiden Pusat sesi 2017/2022. Kuala Lumpur: Pejabat ABIM Pusat.
- Laporan Kegiatan Biro Pendidikan ABIM Pusat 1992/1993.
- Laporan Penyata Tahunan ABIM Muktamar ke-3 pada 12-15hb Rejab 1394 / 1-4hb Ogos 1974.
- Laporan Tahunan KBI 1982.
- Laporan Tahunan KBI 1983.
- Laporan Tahunan KBI 1404-1405/1984-1985.
- Majalah Dailog Oktober / November 1975.
- Mohammad Abu Bakar. 1987. "Islam Sebagai Addin Sebagai Slogan dalam Penulisan Islam Semasa". Kertas Kerja Pemikiran Islam Semasa, Fakulti Usuluddin. Kuala Lumpur:Universiti Malaya.
- Mohamad Abu Bakar. 1987. *Penghayatan Sebuah Ideal - Satu Tafsiran Islam Semasa*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd Jamil Mukmin. 2005. *Gerakan Islam di Malaysia. Kesenambungan, Respons dan Perubahan (1957-2000)*. Tesis Ijazah Doktor Falsafah. Bangi:Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Farid Mohd Shahrhan 2007. *Pengukuhan Manhaj Maliziy Melalui Pemerkasaan Budaya Ilmu*, Monograg Memahami Pendekatan Dakwah Manhaj Maliziy. Kuala Lumpur: Persatuan Kebangsaan Pelajar Islam Malaysia.
- Mohd Irwan Syazli Saidin. 2017. Persepsi dan Pengaruh Arab Spring terhadap Gerakan Angkatan Belia Islam Malaysia. *Jurnal Akademika* 88(1): 91-106.
- Mohd Zuhdi Ahmad Khasasi, Ahmad Dahlan Salleh & Mohammad Zaini Yahaya. 2020. Seruan Melestarikan Hubungan Sosio-agama Melalui Pendekatan Fiqh al-Ta'ayush. *Jurnal Akademika* 90(2): 149-164.
- Muhammad Arif Yahya & Muhammad Haikal Mohd Hedzir. 2020. Pendekatan Terhadap Bukan Muslim dalam Gerakan Dakwah di Malaysia: Perbincangan Hadith-Hadith Berkaitan. *Jurnal Akademika* 88(1): 91-106.
- Muhamad Nor Munutty. 1988. "Perception of Social Change in Contemporary Malaysia: A Critical Analysis of ABIM's Role and Its Impact Among the Muslim Youth." Tesis Ijazah Doktor Falsafah. Temple University.
- Muhammad Nor Manuty & Ahmad Azam. 2009. *Seminar Kecerdasan Umat. "Dakwah dan Cabaran Masa Kini"* Abad 28 Jun 2009 / 05 Rejab 1430H. Selangor: Bangi.
- Muhammad Syukri Salleh. 1999. Reformasi, Redikalisasi dan Kebangkitan Islam di Malaysia. dalam *Pemikir* April-Jun 2000. Kuala Lumpur: Utusan Melayu Berhad.
- Muhammad Syukri Salleh & Masudul. 1999. A. C. Islamic Political Economy. Dalam 'Philip O'Hara'. ed., *Encyclopedia of Political Economy*. Routledge. London and New York.
- Muhammad Tahir Fenomena Pembangunan Berteraskan Islam (Siri 1). Dalam: *Majalah I (Informasi, Inovasi, Ilmiah, Intelek, Internasional dan Islamik)*. 2008. April 66:64-66.
- Perlembagaan ABIM. Pindaan 1981. Bab- 5. Perlembagaan. ABIM 1992.
- Perlembagaan ABIM. Pindaan 1981. Pindaan 1999.
- Perlembagaan ABIM. Pindaan 1999. Bab- 2.
- Perlembagaan ABIM, Pindaan yang diluluskan pada Muktamar Tahunan ke-28 pada 9-11 pada tarikh September 1999.
- Perlembagaan ABIM. bab3 (3.1.2)
- Pemikir April-Jun 2000.
- Penyata kewangan bagi Tahun Berakhir 31 Disember 1984.
- Risalah. Rencana Pengarang. Bil 1. Februari 1991.
- Risalah. Mac 2003.
- Risalah Tahun Pertama. Bil.4. Disember 1974.
- Risalah Tahun Kelima. Bil.4. Disember 1979.
- Risalah ABIM Jun/ Julai 1992.
- Said Hawa. 1985. *Pengenalan Dakwah Ikhwan Al-Muslimin*. (Terj), Kuala Trengganu: Pustaka Damai.

- Shaharuddin Badaruddin. 2017. *Masyarakat Madani dan Politik ABIM & Proses Demokrasi*. Shah Alam: Institut Darul Ehsan.
- Shiozakin Yuki. 2007. "Formation of Public Spheres And Islamists Movements In Malay Muslim Society of Malaysia". (Japanese & English)*Journal of the Interdisciplinary Study of Monotheistic Religions*. Vol.3. pp. 98-122.
- Siddiq Fadzil. 1987. "Gerakan Islam: Prinsip dan Cabaran". *Kertas Kerja Seminar Pemikiran Islam Ke Arah Pemurnian Pemikiran Islam di Malaysia*. AIUM. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa.
- Sijil Pendaftaran Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM) 17 Ogos 1972.
- Siti Ruzana Ab Ghani. 2018a. Pendidikan Dan Gerakan Islam Dalam Masyarakat Melayu di Malaysia Sehingga Tahun 2000. *Prosiding Seminar ASBAM*. Indonesia: Lombok.
- Siti Ruzana. 2018b. "Perjuangan Dakwah Gerakan Islam ABIM di Malaysia 1971-2000". Seminar Pengajian Islam. Kemanusiaan dan Sains Sosial (SPIKESS) 2018. *Jurnal Al-Qanadir*. Vol.13 No (2):23-24.
- Siti Ruzana Ab Ghani. 2018c. "Gerakan di Dunia Islam dan Kesannya Terhadap Masyarakat Melayu di Malaysia. 1957-2000". Seminar Serantau peradaban Islam 2018. pada 14-15 November 2018. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Siti Ruzana Ab Ghani. 2020a. "Pendekatan Komunikasi Kepimpinan dalam Strategi Berdakwah Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM) 1972-2004". *Jurnal e-Bangi*. Bangi:Vol. 17 (5): 202-219.
- Siti Ruzana Ab Ghani. 2020b. Dakwah ABIM Melalui Koperasi Belia Islam Malaysia Berhad (KBI) 1977-2000". *Jurnal Al-Hikmah*. Bangi:Universiti Kebangsaan Malaysia. No. 1 (Jilid 12). 2020/1441: 53-70.
- Ucapan Dasar Pemangku Presiden ABIM. 1983. Siddiq Fadzil. Muktamar ABIM ke-12. Selangor: Kelang.
- Ucapan Dasar Anwar Ibrahim. Muktamar Sanawi ABIM ke – 3. 1-4 Ogos 1974.
- Ucapan Dasar Pemimpin ABIM Siddiq Fadhil MuktamarSanawi ABIM ke-11. Petaling Jaya: Dewan al-Malik Faisal. 3-5 September 1982.
- Ucapan Dasar Muhammad Nur Manuty 1997. Islam dan Jiwa Merdeka, Muktamar Sanawi ke-26. Pada 9 September 1997. di Dewan Besar Institut Perguruan Darul Aman. Kedah.
- Ucapan Dasar Muktamar Sanawi ABIM ke-27. 2001. di PLA ABIM. Selangor: Kajang.
- Ucapan Dasar mantan Presiden ABIM. 1979. Muktamar ABIM ke-8. Anwar Ibrahim. *Islam Sebagai Penyelesaian Masalah Masyarakat Majmuk*.Bangi: Dewan Tunku Canselor Tun Abdul Razak. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Ucapan Dasar mantan Presiden ABIM. 1981. Muktamar ABIM ke-10. Anwar Ibrahim. Kuala Lumpur: di Dewan Tuanku Canselor. Universiti Malaysia.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Hussain, Anisah Che Ngah & Mohamed Anwar Omar. 2017. Islam agama bagi persekutuan: Satu kajian sejarah perundangan. *Jurnal Akademika* 87(3):179-195.
- Siti Ruzana Ab Ghani (corresponding author)
 Pusat Penyelidikan Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa
 Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 Bangi, Selangor
 Malaysia
 Email: sitiruzana@yahoo.com
- Rahilal Omar
 Pusat Penyelidikan Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa
 Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 Bangi, Selangor
 Malaysia
 Email: rahilah@ukm.edu.my
- Azlizan Mat Enh
 Pusat Penyelidikan Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa
 Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 Bangi, Selangor
 Malaysia
 Email: azlizan@ukm.edu.my
- Russli Kamaruddin
 Pusat Penyelidikan Sejarah, Politik dan Hal Ehwal Antarabangsa
 Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 Bangi, Selangor
 Malaysia
 Email: russli@ukm.edu.my

Received: 20 July 2019

Accepted: 29 January 2022